

У ПРЕДАХУ ИЗМЕЂУ ДВЕ БОРБЕ И ДВА ПОКРЕТА

У ових шездесетак дана откако је бригада прешла Дрину водила је жестоке борбе против Немаца, усташа и четника. Укупно 14 дана проведено је у покрету ка новим војничким просторијама. Остало време, нешто више од двадесетак дана, проведено је на борбеним положајима углавном под ведрим небом и на снегу и под снежним и кишним падавинама. Непуних пет до шест дана између борби и покрета јединице 23. бригаде одмарале су се у насељеним местима, или још ређе држале положаје на земљишту где је било и нешто кућа.

Овако тешки услови и релативно мало слободног времена условили су и недовољну војностручну и политичку изградњу бораца и старешина. Па ипак, војне и политичке старешине користиле су се сваким, ма и најкраћим предахом да са борцима одржавају војне и политичке часове, састанке или конференције са темама добијеним од штаба бригаде, односно из штаба 45. дивизије, али и за успешно решавање многобројних унутрашњих проблема и задатака војне организационе и политичке природе.

ВОЈНОСТРУЧНА ИЗГРАДЊА И ОБУКА БОРАЦА

Штаб бригаде и штабови батаљона у јануару и фебруару 1945. године, и поред скоро свакодневних борби и покрета, интензивно су радили у духу и по одредбама наређења штаба 14. корпуса од 14. новембра 1944. године штабовима потчињених јединица за организовање војне наставе са борцима и руководиоцима.^{272>} Штабови су саставили бригадне и батаљонске планове извођења војне обуке и у потпуности се ангажовали на њиховом доследном извршавању.

272) АОС, к. 1098, ф. 2, рег. бр. 14.

; -i

та батаљона одржавали су војне часове са борцима, на којима се говорило и учило, прорађивали су се: војничка правила, борбена обука, ратна служба, настава гађања и нишањења, стражарска служба, пољска фортификација, и тема о томе како треба да се влада борац у борби, а извођена је и практична обука у избору заклона за време борбе.²⁷³

Штаб 45. дивизије посебно је, почетком фебруара 1945. године, упозоравао штабове потчињених јединица: »Што се тиче бораца, код њих се осећа видна разлика, у борбености, готовости за борбу, храбрости и коришћењу ватре и земљишта, између борби пре два месеца и данас. Али, поред свега тога, наш борац још није потпуно изграђен ни војнички ни политички. Војничкој спреми и обуци бораца мора се поклонити нарочита пажња и сваки слободан тренутак, јер се испољило да не умеју довољно да користе ни своје оружје ни земљиште на коме се налазе... «²⁷⁴

Четну војну наставу изводили су командири и заменици командира чета, који су обучавали борце у гађању, војничким правилима, важности оружја и његовог чишћења и начину поседања положаја, а вршена је и борбена обука на терену и извођена стражарска служба. Борци су обучавани у начину поседања борбених положаја у нападу и у одбрани, вршена је оцена одстојања приликом нишањења и говорило се о употреби нишана. На положајима и на терену вежбано је извођење мањих фортификацијских радова за време борби.

Љубав бораца према личном наоружању је расла, видело се то и по самоиницијативном чишћењу оружја, посебно у време такмичења јединица. Борци су с љубављу пригрлили пушку, нарочито пушкомитраљез, као свог најбољег друга и пријатеља. Било је случајева да су поједини борци, одлазећи на дужност командира и политичких делегата водова, одбијали да предају пушкомитраљез.

Значајна је била и активност бригаде, батаљонских и четних организација СКОЈ-а на војном сектору. Развијало се такмичење међу омладином на овладавању вештином руковања аутоматским и полуаутоматским оружјем. Активна је и масовна била скојевска пропагандна делатност на одржавању и чишћењу оружја, чиме је војном руководству бригаде било

²⁷³ АОС, к. 1331, ф. 7/2, рег. бр. 53.

²⁷⁴ 36. НОР, IY, 30, док. 40, Извештај штаба 45. дивизије од 6. фебруара 1945. године штабу 14. корпуса НОВЈ.

много олакшавано на овом сектору живота и рада јединица. Често су се могли видети читави водови на положају навијачки окупљени око групе бораца који су се такмичили у брзини расклапања и склапања аутоматског оружја, најчешће немачког пушкомитраљеза »шарац«.

Такмичење се одвијало и у томе који ће борац - скојевац више других бораца да научи руковању пушкомитраљезом и који ће борац брже да растави и састави своје оружје. Интерес за упознавањем и што бољим руковањем аутоматским и полуаутоматским оружјем увек је био велики код већине бораца. Била је част за борца да му командир повери пушкомитраљез. Команданти батаљона одржавали су најмање једанпут месечно смотре оружја, а то су радили и чланови штаба бригаде.

Почетком јануара 1945. године у свим јединицама 14. корпуса НОВЈ започело је међусобно такмичење бораца на војном и политичком плану и у погледу свакодневног живота: која ће јединица (борац) нанети непријатељу највише људских и материјалних губитака и ко ће показати највише активности у уништавању и истребљењу окупаторских и квислиншких војника, затим која ће јединица (борац) најбоље усавршити стројеву обуку, извести постројавање, успоставити најчвршћу стројеву и борбену дисциплину и успоставити правилне старешинске и друге односе. Питање хигијене било је одувек војне и политичке природе, па су се јединице (борци) такмичили и у томе где ће и код кога ће бити најбоља хигијена бораца, најбоља чистоћа веша, обуће и одеће.

Извођена често и у условима неколико дугих и тешких маршева и покрета и свакодневних борби, војностручна обука бораца је и у ретким слободним часовима имала значајно место у борбеној делатности и животу бригаде. Није се имало много времена за потпуно извршавање постављених планова и програма. Изостала су многа војностручна предавања и вежбе, па ипак кренуло се напред у војном оспособљавању бораца и старешина. У борбама се стицало искуство, а допуњавањем је теоретским и практичним војним вежбама на часовима, и све то у обрнутом смеру.

ВОЈНОСТРУЧНА ИЗГРАДЊА СТАРЕШИНА

Реализација планова војностручне обуке старешина вршена је на посебним војним часовима и повременим састанцима са свим војним и политичким руководиоцима на којима су обра-

ђиване посебне теме из војне обуке и они су тако добијали нова сазнања о новом, фронталном начину ратовања. Вршено је и практично војно обучавање команданата батаљона и командира чета на терену - да би у току борбе могли успешно да маневришу деловима или целом јединицом. Одржавани су састанци и конференције са штабовима батаљона и команда чета ради анализе протеклих акција и извлачења искустава за предстојеће борбене акције. Једна од форми војне обуке старешина било је и проучавање директивних наређења и упутстава виших штабова са примедбама на начин извођења појединих и конкретних борбених дејстава и упутстава за отклањање запажених и констатованих слабости.

Ратовање у западној Србији и источној Босни донело је велико борбено руководилачко искуство. Нови услови ратовања диктирали су задатак штабу 23. бригаде и штабовима батаљона да међу све старешине унесу дух нове оријентације нашег ратовања у смислу сложенијих фронталних борби, која је захтевала високо и свестрано обученог борца и старешину наше војске. У том смислу захтевано је, пре свега од штабова, политичких комесара и партијске организације, да се не само потпуно и предано заложе на том питању већ и да организовано делују на проширивању и стицању нових знања.

тални начин ратовања основно је било да старешине схвате савремену оријентацију извођења борбених дејстава, о чему је штаб 14. корпуса НОВЈ писао: »Напомињемо свим јединицама, да је најбоље извршење додељених задатака активно офанзивно дејство, док је пасивна одбрана унапред осуђена на пропаст. У погодним моментима вршити нападе јаким снагама на најосетљивији правац непријатељског дејства и појединим важним објектима, а са мањим деловима стално вршити нападе у више праваца и на што већој дубини«.²⁷⁵

Обуком старешина требало је постићи да команданти и политички комесари батаљона доносе одлуке о ангажовању и степену залагања своје јединице у борби на основу разматрања општег и главног задатка и својег и вишег штаба, повезујући то увек са ситуацијом код суседних јединица.

Команданти батаљона уводили су људство у борбу често и без довољне војне и политичке припреме и без давања потпуно одређеног, конкретног задатка свима, па и најмањим једи-

²⁷⁵ > 36, НОР, IV, 32, док. 33, Заповест штаба 14. корпуса НОВЈ од 6. јануара 1945. године штабовима потчињених јединица.

ницама. Борбену моћ јединица умањивало је и често нагомилавање бораца на неким положајима или на неким нападним правцима. Поједини команданти батаљона често су у нападну акцију ишли без резерве, или ако је већ била одређена, онда је остављана сувише далеко позади борбене линије, што је знатно отежавало њену благовремену и ефикасну употребу, чак и за прихват а поготову за одлучни пројивнапад, када је непријатељ потпуно испољио своје намере, што је иначе главни задатак резерве.²⁷⁶⁾

руковођењу јединицама, при чему се истакло да је недовољно искоришћавање надмоћности у наоружавању у појединим акцијама, иако је непријатељ најчешће био далеко боље и јаче наоружан. Често није прављен ни план ватре у одбрани, а остајала је и тешња повезаност ватреног дејства топова, тешких бацача и тешких аутоматских оружја са покретима пешадије, која је најчешће заостајала иза сопствене артиљеријске и бацачке ватре. Још увек се рачунало пре свега са одлучујућом улогом и дејством бомбаша, са навиком из партизанског начина ратовања.

Приметна је била и неспремност старешина да више од ноћних воде дневна борбена дејства, у којима се могла боље искористити надмоћност у наоружању и непријатељу нанети што већи и тежи губици, а млади и неискусни борци што боље видели и заштитили у борбеним дејствима. Замерено је често највише штабу бригаде, али и штабовима батаљона, на издавању борбених заповести са прилично велике удаљености од предњих положаја својих јединица, често без довољно обавештајних података о непријатељу и без доброг познавања терена, и само по топографској карти. Ретки су били случајеви да штаб 23. бригаде, поред писмене заповести, изведе на осматрачницу потчињене штабове батаљона, да заједно разматрају ситуацију, осмотре непријатељске положаје и да употпуне и разјасне писмену заповест, што је иначе било неопходно и што су штабови батаљона чинили скоро пред сваку нападну акцију или одбрамбену позицију.

О значају војне обуке старешинског кадра говори се и у већ поменутом извештају штаба 45. дивизије: »Једно од најболнијих питања јесте старешински кадар који се још не може прилагодити новом начину ратовања, већ се и даље држи старих принципа у борби. Да би се постигао крајњи

276) 36. НОР, IV, 32, док. 77.

циљ борбе - победа над непријатељем, морамо имати руководиоце који ће унапред проценити ситуацију, предвидети све могућности, изградити план за операцију и најзад издати заповест за исту. Ништа се за време борбе не сме десити што ми у плану за операције нисмо предвидели. То се баш појавило као најслабија тачка наших војних руководилаца, а нарочито команданата батаљона и нижих. Ситуацију - ретко када оцењују а о осталим елементима борбе уопште не воде рачуна... Због тога обуци старешинског кадра, а нарочито нижег и најнижег, у војничком погледу, морамо обратити нарочиту пажњу.»²⁷⁷⁾

Скоро да никада није било довољно времена за стручну изградњу старешинског кадра, па се зато користио сваки, ма и најмањи предах између борби и на маршу. Посебна пажња била је обрађана војном и стручном усавршавању војног и политичког кадра, било индивидуално, или колективно, као и упућивању старешина на официрске и подофицирске курсеве или школе у земљи и иностранству (најчешће у Совјетски Савез). Обука се изводила на заједничким састанцима руководилаца у четама и батаљонима, али и у бригади, дивизији, касније и при штабу 14. корпуса НОВЈ и 2. армије.

Наставу са штабовима батаљона и командама чета изводили су командант бригаде, мајор Божић Борђевић, и начелник штаба, капетан Душан Павковић. Услед скоро свакодневних борби и напорних маршева, ови часови нису одржавани скупно, већ са по једним или два штаба батаљона, као и са командама неколико чета. Проучавана је и улога батаљона као сасвим опремљене и наоружане јединице оспособљене за самостална борбена дејства, на посебним нападним правцима и одбрамбеним рејонима, затим теме, међу којима и: значај војног знања о модерном наоружању, тактичка и ратна служба, значај чувања војне тајне и новопрописана Ратна служба Црвене армије.²⁷⁸⁾

Војна обука са старешинама извођена је и тако што су поједини војностручно уздигнути команданти батаљона и командири чета добијали задужење да на састанцима штабова батаљона и командира чета често иступају са стручним рефератима о посебним војним питањима као што су: форсирање великих река, поседање одбрамбених положаја на планинском земљишту, садејство међу јединицама две дивизије и многа

277) 36. НОР, IY, 32, док. 101.

278) АОС, к. 1331, ф. 7/2, пер. бр. 53.

друга. После прораде ових реферата на састанцима се развијала плодна и жива стручна дискусија.

Два значајна и веома успешна вида војне обуке са старешинама датирају од јануара и фебруара 1945. године. Штаб 14. корпуса НОВЈ одредио је 14. јануара штабовима потчињених дивизија да сви руководиоци батаљона, бригада и дивизија обраде у писменој форми тему: »Начин извођења напада на непријатеља« и да своје писмене саставе доставе штабу корпуса на увид и оцену,²⁷⁹ а 19. фебруара исте године исти штаб наредио је штабовима дивизија да израде »исцрпни програм тема и динамике за практичну наставу за војне вежбе и да тим програмом обухвате све руководиоце, од команданта батаљона до десетара«.²⁸⁰

Команданти батаљона и њихови заменици одржавали су теоретске војне састанке са командама чета, водова и са десетарима на којима су разматрани извештаји о протеклом раду, доношене оцене о борбама и политичком стању у њиховим јединицама, о задацима који стоје пред командама чета и водова, а обрађиване су и теоретске војне теме, међу којима су најчешће биле: »О нападу на непријатељске бункере«, »О понашању бораца приликом заузимања непријатељских положаја«, »О улози бомбаша у борби« и друге. Такви састанци одржавани су у сва четири батаљона.²⁸¹

Једна од значајнијих форми у успешној војној изградњи руководећег кадра биле су и батаљонске конференције са целокупним кадром и састанци команди чета. Понекада су то биле конкретне конференције на којима је разматрана протекла борба или марш, извучена одговарајућа искуства и доношени закључци за наредне борбене акције. Часови анализе протеклих борби и маршева представљали су посебан вид обуке са штабовима батаљона и командама чета.

Велики је допринос стручном оспособљавању старешина био официрски курс при штабу 45. дивизије у Ваљеву, децембра месеца 1944. године. Истог месеца, при штабу дивизије био је формиран и подофицирски курс, на који је свака бригада упутила по 30 одабраних и храбрих бораца.²⁸² Штаб 45. дивизије наредио је 3. фебруара 1945. године штабовима потчињених бригада да свака упути по 30 одабраних бораца на

²⁷⁹> АОС, к. 1090, ф. 1, рег. бр. 22.

²⁸⁰> АОС, к. 632, ф. 1, док. 13.

²⁸¹> АОС, к. 1336, ф. 1, док. 20.

²⁸²> АОС, к. 1333, ф. 1, рег. бр. 11.

подофицерски курс у Београд, који је требало да почне 13. фебруара и да траје два месеца,²⁸³⁾ а 17. фебруара исте године да упуте по 20 одабраних људи за подофицерски курс при штабу дивизије.²⁸⁴⁾ При штабу 14. корпуса почео је 15. фебруара двомесечни виши и нижи подофицерски курс, за који је свака бригада упутила по 12 слушалаца.²⁸⁵⁾

Војнотручне литературе за стручну и војничку изградњу бораца и старешина увек је било мало у бригади, још мање у батаљонима и четама. Оно што је добијено од штаба 45. дивизије и од штаба 14. корпуса НОВЈ ни издалека није могло да засити глад бораца и старешина за војним знањем, којег такође никада није било довољно. Зато су добијена упутства и мање брошуре прекуцаване у штабовима бригада и батаљона или копирани на гештетнеру у штабу бригаде.

Писана упутства, правила и директиве виших штабова за војни рад обрађивана су индивидуално и колективно (на часовима). Читало се по главама (одељцима), а онда дискутовало и разматрало се примена правила и упутстава на конкретне прилике у бригади и батаљонима.

Штаб 14. корпуса НОВЈ доставио је 16. децембра 1944. године штабовима бригада по један примерак брошуре »Кратко упутство о вршењу припрема јединица (од чета и батаљона до бригада) за борбу, о току и о томе како после борбе вршити анализу исте, на која питања и моменте из протекле борбе треба обратити нарочиту пажњу«²⁸⁶⁾ Исти штаб доставио је 1. фебруара 1945. године штабовима потчињених дивизија и њиховим бригадама по један примерак превода »Општа правила и опште дужности појединих бораца«, из пешадијске Ратне службе Црвене армије, с напоменом »да се проучи и примени на наше услове«,²⁸⁷⁾ а десетак дана касније доставио је наређење штабовима потчињених дивизија да се у свим бригадама пронађе време и спроведе обука у нишањењу и окидању и изврши гађање пушком, и при том је приложио по неколико примерака »Упутства за организацију гађања«,²⁸⁸⁾ да би 1. марта исте године штабовима потчињених јединица доставио наређење и »Упутство о вршењу обуке за гађање«.²⁸⁹⁾

²⁸³⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 2, рег. бр. 13.

²⁸⁴⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 2, рег. бр. 31.

²⁸⁵⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 2, рег. бр. 17, *Наређење штаба 14. корпуса НОВЈ од 14. октобра 1944. године.*

²⁸⁶⁾ АОС, к. 1631, ф. 1, рег. бр. 60.

²⁸⁷⁾ АОС, к. 190, ф. 1, док. 60.

²⁸⁸⁾ АОС, к. 1090, ф. 1/1, рег. бр. 8.

²⁸⁹⁾ АОС, к. 632, ф. 1/1, рег. бр. 14.

Штаб 45. дивизије такође је радио извесна упутства за војностручну обуку бораца и старешина и достављао их штабовима бригада на проучавање и обуку. Тако је 17. фебруара 1945. године доставио бригаама »Подсетник службе везе« на коришћење и употребу,²⁹⁰ а 5. марта исте године »Упут за извођење обуке на бацачу 50 и 82 мм« ради извођења обуке по њему.²⁹¹⁾

ПОЛИТИЧКО-ВАСПИТНИ РАД

Политички рад са борцима и у овим месецима (јануар и фебруар 1945. године) био је добро организован, али временски донекле ограничен, јер је људство стално било у покрету и у борбама. Политички комесари чета и батаљона и даље су радили на подизању политичке свести и борбеног расположења војника пред борбу и у предаху између две борбе и два покрета. Рад се и даље одвијао преко водних и четних а ређе преко батаљонских конференција. Од политичких руководиоца захтевало се да редовно прате развој војних и политичких догађаја у свету и у земљи како би могли у потпуности преносити своја знања и сазнања и своје оцене на све борце и старешине у бригади.

родна власт« и »Ко води и ко је дао побуде за политички и оружани покрет борбе против Немаца и улога КПЈ у устанку«. Ради стварања чврсте војне дисциплине, требало је обучити масу нових војника да овладају свим модерним оружјем а командни кадар у руковођењу у новим ратним условима, за вођење фронталних борби. На том плану на политичким часовима обрађиване су и теме: »О свесној дисциплини«, »Успеси НОВ у претходној (1944) години«, »Мобилизација људства за НОВЈ на новоослобођеним територијама«, затим »Прелазак од партизанског начина ратовања на фронталне сударе са непријатељем«, »О чувању државне имовине«, »Самоиницијатива«, а од политичких тема: »Споразум Тито - Шубашић« и »Непријатељска пропаганда и борба против ње« и друге војне и политичке теме.

мљи, јануара и фебруара 1945. године, у свим бригадама и јединицама 45. дивизије деловало се по једнообразном плану

²⁹⁰⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 2, рег. бр. 27.

²⁹¹⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 2, рег. бр. 43.

политичког рада, по темама које су биле из домена војнополитичке ситуације у свету и у земљи, о карактеру и задацима Народноослободилачке војске Југославије и о народној власти у Србији и у Југославији. По јединицама су прорађиване и Одлуке Антифашистичке скупштине Србије (одржане новембра 1944. године), а о њима се говорило и у народу на терену. Велики значај за организованији и успешнији политички рад по јединицама имало је и Директивно писмо ЦК КПЈ од 14. јануара 1945. године.²⁹²⁾

Ћ то време у свим јединицама 45. дивизије прорађивана је тема »Ослободилачки рат и положај нове Југославије«.

Тема је обрађивана низом подтема и политичких конференција, којима су обухватани углавном следећи моменти, догађаји и историјски процеси: борба малих народа против фашистичке агресије, за национални опстанак и независност, за демократију и наслон на Совјетски Савез, при чему су посебно обрађивани оружани отпор Грчке, затим значај 27. марта у Југославији и други слични догађаји. Говорено је и о нападу фашистичке Немачке на Совјетски Савез и о претварању империјалистичког у ослободилачки рат, односно о отаџбинском рату Совјетског Савеза и о стварању антихитлеровске коалиције. Подтема је била и »Појачана борба и устанци поробљених земаља на позив Комунистичке партије против окупатора и домаћих издајника« (Југославија, Норвешка, Пољска, Француска, Грчка, Албанија, Белгија, Данска итд). У тој теми обрађивана је и потпора демократских снага слободољубивих земаља (ратни напори радничких и напредних снага Енглеске, Америке и Канаде), као и приступање Уједињеним нацијама Мексика, Бразилије и других земаља.

Са борцима је обрађивана и подтема под насловом »Битка код Стаљинграда«, чиме су знатно нарасли углед и моћ Совјетског Савеза, а у вези са њом и даље значајније учвршћење антихитлеровске коалиције. Под ударцима Савезника, пре свега снага Црвене армије, разбијен је фашистички блок, па се у вези с тим борцима говорило и о »осипању Хитлерових савезника«, о њиховом прелазу на страну Савезника, а затим и о њиховом учешћу у борби против Хитлера, као што су Италија, Румунија, Финска, Бугарска и најзад Мађарска.

²⁹²⁾ 36. НОР, II, 15, док. 27, Директивно писмо ЦК КПЈ од 14. јануара 1945. године централним, покрајинским, обласним и дивизијским комитетима КПЈ о задацима и реорганизацији партијске организације и СКОЈ-а у војсци.

Владао је велико интересовање бораца за све ове теме и политичке и војне догађаје, проширивала се њихова политичка свест и отварао перспектива у коначну победу над снагама мрачњаштва које је собом доносио фашизам. Упоредо са овим са борцима је обрађивана и тема »О поразу и слому Хитлерових помагача - светске реакције«.

Значајна је била и подтема »Удео поробљених у борби уједињених народа за сламање фашизма«, при чему су политички комесари истицали моменте о стварању војске, народне власти, јединства народа и националних већа и о војном доприносу појединих земаља у сопственом ослобођењу својим снагама (Југославија, Грчка, Албанија) и при том је истичано да у том времену прво место заузима наша земља. Борцима је било приказано и пет фактора наше ослободилачке борбе, о чему је писао Едвард Кардељ у чланку »Историјско место нове Југославије«.²⁹³¹

Значајна је и детаљно била обрађивана и тема »Циљеви ослободилачког рата«. Борцима је указивано да је први циљ тога рата био уништење хитлеровске државе, њене армије и Хитлеровог »новог поретка« у Европи, односно извојевање војничке и моралне победе над фашизмом, као и обезбеђење мира и права поробљеним народима Европе и народима који се боре против фашизма да сами одлучују о својој судбини, да бирају себи друштвени поредак и одређују своје односе са другим земљама. У вези са овом обрађивана је и тема »Садашњи задаци« и истичано је да је основно дотући фашизам у свим његовим војним и политичким облицима.

При обради ових тема политички комесари и партијски и скојевски секретари усмеравањ су на основу литературе која је објављивана углавном у »Борби« и у другим политичким ин-структивним чланцима у часописима.²⁹⁴¹

Као друга основна тема политичког рада у јединицама 45. дивизије, у јануару и фебруару 1945. године, обрађивана је

²⁹³¹ Едвард Кардељ, »Историјско место нове Југославије«, Београд, *Борба*, 16. децембра 1944. године.

²⁹⁴¹ Веселин Маслеша, »Три године рата« *Војно-политички преглед*, број 6; »Морално-политички пораз фашизма«, Београд, *Борба*, бр. 18; »Совјетско-француски пакт значајни допринос за победу над Хитлером и обезбеђење мира после рата«, Београд, *Борба*, бр. 28; »Пољски Национални комитет једини представник пољског народа«, Београд, *Борба*, бр. 33; »Несаломљива воља грчког народа у борби за слободу«, Београд, *Борба*, бр. 19; »Најновији успеси Црвене армије лишили су Немачку и последњег савезника«, Београд, *Борба*, бр. 33, 34, 35; »Оружано братство наше и бугарске војске«, Београд, *Борба*, оп. 31; »Суштина и значај наше политике братства и јединства народа«, Београд, *Борба*, бр. 26; (видети и 36. НОР, IX, 8, док. 45).

»Наша регуларна војска и задаци«, којом су обухваћени историја и војни и политички аспекти јединственог стварања НОВЈ, њена дубока демократска суштина, дисциплина у Народној војсци, оцена израстања и способности њеног старешинског кадра (командни и политички) и однос војника и старешина, а посебно однос народне војске према органима народне власти и према народу уопште. Политички комесари за ову тему располагали су релативно богатом литературом (брошурама и чланцима).²⁹⁵ Трећа основна тема у политичком раду у овом периоду била је »Федерална Србија у Демократској Федеративној Југославији«.²⁹⁶

Све три основне теме и њихове подтеме обрађиване су у свим четама, а повремено и на батаљонским конференцијама, а о њима су говорили политички комесари и на конференцијама са народом у селима кроз која је бригада пролазила или у њима биваковала.

Једно од питања војне и политичке ситуације у свету које је тренутно изненађивало и заокупљало политичку пажњу бораца и старешина и у јединицама 45. дивизије била је и војно-политичка ситуација у Грчкој и у вези са њом односи у Антихитлеровској коалицији.²⁹⁷

На политичким конференцијама говорило се реално о Антихитлеровској коалицији, шта је главно у њој и какве су војне и политичке користи од ње, али и о војном и политичком положају земаља у Коалицији и о нашој унутрашњој снази која омогућава вођење наше самосталне спољне политике. Објашњавано је и питање формирања заједничке владе Тито - Шубашић. У вези са тим прорађивана је и тема »Ослободилачки рат«, уз већ поменути чланак Едварда Кардеља, што је све у значајној мери доприносило правилнијем схватању и разумевању свих тих питања међу борачким саставом.

²⁹⁵ Генерал-лајтнант Фјодор Махин *Наша регуларна армија*, брошура, Београд, 1944; »Односа војника и старешина«, *Народни војник*, број 14; »Чување војничке тајне«, *Народни војник*, бр. 14; »Не откривајмо војне тајне«, Београд, *Борба*, бр. 41; »Све за ослобођење и изградњу домовине«, *Напријед*, број 84, као и *Зборник одабраних чланака* »Нова Југославија«, Београд, 1944.

²⁹⁶ Др Благоје Нешковић, *Извештај о раду Главног народноослободилачког одбора Србије и о раду представника Главног НОО Србије на II заседања АС-НОС-а*, Београд, *Борба*, бр. 14, па »Значај одлука заседања Антифашистичке скупштине Србије«, *Напријед*, бр. 50, као и »Народни парламент Србије«, *Народни војник*, бр. 18.

²⁹⁷ Тада су у Југославију стигле вести о почетним борбама између снага монархофашистичке Грчке и снага народноослободилачког покрета под командом Маркоса.

На четним и ређе на батаљонским политичким конференцијама прорађиване су и читане књиге, брошуре и чланци добијени од политичког органа 45. дивизије, међу којима су најважније биле: Јосип Броз Тито »Борба за ослобођење Југославије од 1941. до 1945. године«, штампана у Београду 1944. године, затим Лењинов »Империјализам«, па »Говори Георги Димитрова«, »Економски развој друштва« од Сегала, чланак Сретена Жујовића »Боримо се за чистоћу и большевизацију Партије«, објављен у »Пролетеру«, брошура Георги Димитрова »О фашизму« и многе друге, које су представљале део скоро свакодневног рада политичких комесара чета и батаљона.

Интензиван политички рад развио се у бригади и поводом изјаве и понашања краља Петра II Карађорђевића.^{298,}

Поводом 22. годишњице смрти Владимира Илича Лењина, у батаљонима и четама јединица 45. дивизије одржане су свечане академије и прочитан реферат »О Лењиновом делу«, којима је истицана његова улога у руковођењу Бољшевичком партијом. Борци су истовремено упознавани са значајним и судбоносним војним успесима Црвене армије у њеном походу на Берлин, али уз стално упозоравање да никако не треба очекивати да Црвена армија све реши и да добије рат, већ да и наше јединице треба стално да појачају своје борбене напоре како би се Немци што пре и коначно истерали из Југославије.

Књига је била стални пратилац и саветодавац политичким комесарима у њиховом политичком раду са борцима на објашњавању развоја и циљева народноослободилачке борбе.

Политичким радом умногоме се помагало војничком оформљењу, организационом сређивању и политичкој изградњи свих бораца и бригадних јединица и њиховом оспособљавању да што боље и успешније извршавају све борбене и политичке задатке које пред њих поставе виши штабови и партијско-политички форуми. На политичким часовима борцима је објашњавана потреба свесне дисциплине као једног од основних елемената чврстине и ударности модерне регуларне војске. На часовима им је говорено о великим циљевима наше борбе које наши народи морају извојевати и за које је проливено море крви најбољих синова наше земље, како би и они, борци 45. дивизије, дали све од себе у великим борбама против непријатеља за коначно ослобођење наше земље. Сваки борац и старешина морао је до највишег степена изградити у себи осећај одговорности за додељену му дужност и задатак у тој борби, да се јуначки боре знајући зашто то чине.

298) 36. НОР, IX, 8, док. 55.

Све је ово имало за циљ да се код бораца ослободе спутане способности и усмере у правцу веће ангажованости у НОР и у револуцији и да се код њих до максимума развије мотивација за борбену и политичку активност на борбеним и политичким задацима.

СНАБДЕВАЊЕ БРИГАДЕ

Због веома издужених путева дотура и снабдевања од дивизијске до бригадне интендантуре и даље до батаљона на положајима, довоз намирница био је отежан, тек сваки други трећи дан добијало се кувано јело. Дељена је углавном сува храна, што је изазвало нерасположење и гунђање појединих, мада ретких, несвесних бораца, па су партијске и скојевске организације биле ангажоване на објашњавању тренутних тешкоћа у исхрани бораца, нарочито оних на борбеним положајима код Власенице. Интендатни и политички комесари су се увек тамо где су постајали органи народне власти повезивали са њима и намирнице набављали само преко њих, уз давање уредних писмених потврда мештанима и властима.

ник, 2. вода 3. чете 4. батаљона Живорад Борђевић пише: »Из Србије кад смо прешли преко Дрине путовали смо шест дана и седми дан смо стигли на положај код Власенице. То је било првог дана Божића. Снег је био велики и хладноћа неиздржива. Другови одређени у патролу да ухвате везу са 2. батаљоном, вратили су се и донели суве јабуке и крушке и онда су их другарски поделили и кували, а неки од другова су имали брашна, али нису имали воде него су топили снег у порције и тако су правили качамак. Соли није било и јело се неслано. Тако смо прославили Божић у 1945. години«.

Политички комесари батаљона строго су пазили на рад и понашање батаљонских индентаната према народу. С обзиром на нередовну исхрану, батаљонски интендант су нешто намирница добијали и из дивизијске и бригадне интендантуре, али су већу количину, пре свега хлеба, и неких других намирница, набављали реквизицијама и одмах достављали јединицама на положај. Настојало се увек да исхрана буде што боља и редовнија, захтевало се од економског особља да борцима на борбеним положајима обезбеде јаку храну, тражило се да што чешће буде кувани оброк. Веома тешко је било обезбедити добру исхрану за време борбених дејстава на обронцима

Мајевице, али је нешто касније, 26. јануара, бригадна интендантура организовала пекару и пекла хлеб за своје људство.

Снабдевање муницијом било је редовно, али и оно веома отежано. Попуна јединица муницијом у току борби за ослобођење Власенице вршено је коњским дотуром од дивизијског слагалишта до бригадне бојне коморе, а од бригадне коморе до јединица на положајима попуна су вршили борци из батаљонских бојних комора на рукама. Био је то једини могући начин попуне јединица, јер је терен био беспутан и јако испресецан, а путеви, уколико их је и било, стално су били угрожавани непријатељском артиљеријском и минобацачком ватром.

точној Босни и код јединица 45. дивизије дешавали су се случајеви да су поједини штабови на своју руку мобилисали људе, стоку и превозна средства без знања и сарадње са војно-територијалним органима и народноослободилачким одборима. Често су изузимали и водили собом стоку и возила која су путем сретали и грубо се односили према њиховим власницима. Наређењем Врховног команданта НОВЈ од 21. јануара 1945. године оштро је указано на те слабости и наређена одговорност функционера штабова, јединица и команди у случају њиховог понављања,²⁹⁹⁾ а 24. јануара исте године Врховни командант издао је наређење потчињеним штабовима и командама за отклањање неправилности при конфискацији имовине народних непријатеља,³⁰⁰⁾ па су и ова два важна питања из рада штабова и команди на интендантским задацима била законски регулисана.

Преласком на извршење нових борбених задатака и продирањем јединица 45. дивизије према Тузли и планини Озрену, 19. јануара 1945. године, дивизијска интендантура се смешта у Тузли. Реквирирани су скоро све приватне пекаре и борци дивизијске пекаре почињу печење хлеба, али како то нису биле довољне количине, хлеб се и даље колима транспортовао из Србије. Када су Немци из 22. пешадијске дивизије и 963. тврђавске бригаде, око 10. јануара 1945. године, успели да се пробију из Власенице путем Власеница - Нова Касаба - Зворник и пресекли пут дотура хране из Србије, настали су најтежи дани за снабдевање јединица 45. дивизије хлебом и намирницама. Пре доласка Немаца у Зворник дивизијска интендан-

²⁹⁹⁾ 36. НОР, II, 15, док. 19.

³⁰⁰⁾ 36. НОР, II, 15, док. 61.

тура је успела да из Србије пребаци још око 150 кола са хлебом и намирницама у источну Босну, али то није било довољно ни за неколико дана, па настају дани када се у јединицама НОВЈ у Босни делило и последње парче хлеба. Резерве хране у дивизијској интендантури већ су биле исцрпљене. Интендантура 14. корпуса притекла је у помоћ извесним количинама хране, али све то није било ни из далека довољно, па се по добијеном наређењу оброк хлеба смањено за половину.

од 20. фебруара 1945. године, оштро је упозоравао штабове бригаде и батаљона: »Исхрану јединица вршити са терена и настојати да се из четничких села узме извесна количина стокe, али строго водити рачуна да се узима правилно, тј. према имовном стању појединаца, како се не би десило да се од неког сиромаша узме све, а од имућнијих ништа. У вези са овим унапред треба предвидети потребне економске екипе које ће имати специјално тај задатак, а под непосредном контролом политичких комесара батаљона и бригаде... «³⁰¹⁾

По пребацивању јединица 45. дивизије на планину Озрен, дивизијска интендантура организовала је пекару за печење хлеба у Пурачићу, а делимично се и даље снабдевала хлебом из Тузле. Крајем фебруара и почетком марта 1945. године, дивизијска интендантура у Тузли добија од интендантуре 2. армије ЈА око 3.000 пари војничког одела, које су Енглези бацили из авиона на импровизовани аеродром у Тузли. Одела су подељена по свим бригадама, борцима који су после дугих и тешких зимских борби остали голи и боси, а добијено је и нешто обуће.

САНИТЕТ И ХИГИЈЕНА

Крајем јануара и почетком фебруара 1945. године бригаду је задесило велико зло - пегава тифус, од којег је оболело преко 160 бораца и десетак руководиоца. Напорима и савесним радом лекара и свог санитетског особља успео се прекинути и зауставити ланац преносилаца болести. У јединицама су деловали чланови и припадници епидемиолошког вода из Медикосанитетског батаљона сузбијајући заразу. Почетком априла добијене су извесне количине ДДТ (дидити) прашка, којим се у извесној мери, мада доста касно, зауставило ширење ове болести. Тада попушта и епидемија; у мају су забележени само појединачни случајеви.

301) 36. НОРТИУ, 33, док. 115 и XI, 2, док. 24. , , ,

вејаним планинама у источној Босни, на Мајевици и на Озрену, нарочито за време покрета из Цапарде, 7. јануара 1945. године, 10 бораца је било са промрзлим ногама. Борци су за време борби код Власенице били стално под ведрим небом, дубоки снег и оштра зима докрајчили су многе који су били са слабом и подераном одећом и још слабијом обућом, па је број бораца са промрзлим ногама средином фебруара био преко двадесетак. Било је и неколико случајева смрзавања бораца, а десетак је оболело од тешког назеба.

С обзиром на све већи број бораца оболелих од трбушног тифуса, штаб 45. дивизије наредио је 20. фебруара 1945. године потчињеним бригадама и батаљонима да одмах вакцинацију људство и да истовремено организују и спроведу контролу спремања хране како би се спречило даље ширење ове опасне, заразне и исцрпљујуће болести.³⁰²⁾

Санитетској и хигијеничарској служби штаб бригаде и штабови батаљона поклањали су изванредну важност. У штабу бригаде одржана је 27. јануара 1945. године конференција са војним и политичким руководиоцима и санитетским референтима на којој су претресана санитетска искуства из збрињавања рањеника и санитетске и хигијенске обраде борацког и старешинског састава.

вљено је са даљим развојем санитетске и хигијенске службе и њихових органа у батаљонима, бригадама и у дивизији. Једнаестог фебруара штаб 14. корпуса наредио је штабовима дивизија да из сваке бригаде упуте по осам бораца како би се омогућило формирање Болничке чете при корпусној болници у Тузли.³⁰³⁾ Штаб 45. дивизије наредио је 28. фебруара потчињеним бригадама да упуте по 10 борр"« у Медикосанитетски батаљон дивизије на двомесечни курс за болничаре, који је почео већ 10. марта исте године.³⁰⁴⁾ Четвртог априла исте године наредио је штабовима бригада да упуте групе од по 30 бораца на курсеве за санитетлије и за хигијеничаре при штабу 45. дивизије. Штабовима бригада наређено је да и сами организују овакве курсеве.³⁰⁵⁾

302) АОС, к. 1339/А, ф. 9, рег. бр. 3.

303) АОС, к. 1339/А, о. 2, рег. бр. 20.

304) АОС, к. 1339/А, о. 9, рег. бр. 8.

305) АОС, к. 1339/А, ф. 3, док. 43.

Ради побољшања везе у својим јединицама, штаб корпуса наредио је да се у бригадама формира вод за везу. Предвиђено је да се телефони користе за везу између виших штабова, а да штабови батаљона и команде чета обавезно формирају јединице сигнариста, које је у најкраћем року требало оспособити у одржавању веза сигнализацијом и морзеовом азбуком. Штаб 2. армије ЈА, 5. априла, издао допуну својих ранијих наређења о формацији јединица за везу, којом је било предвиђено да се у бригадама уведе формацијска дужност референта за везу и да се, уместо вода за везу формира бригадна чета за везу.³⁰⁶⁾

Благовремено и редовно одржавање везе представљало је увек важан задатак и обавезу не само бригадног вода за везу већ пре свега штабова батаљона. Одржавање је било отежано на просторији настањеној људима - појединцима непријатељски настројеним према НОВЈ. За време борби против четника на Мајевици, четници, углавном мештани, кидали су стално телефонске жице, а неретко на тај посао слали су своје жене, чак и децу и уопште чланове својих породица, за које су знали да их припадници НОВЈ неће ригорозно кажњавати.

Штабови бригада и батаљона и даље су често испољавали слабости у правилном и благовременом организовању и одржавању везе. Слабо одржавање везе и несадејство у заједничким операцијама - констатовао је штаб 45. дивизије, 6. фебруара - то је грешка која се појављује готово у свакој операцији, што се нарочито приметило и негативно осећало у борбама против Немаца у Власеници.³⁰⁷⁾ Због тога је штаб 2. армије ЈА потчињеним дивизијама дао опширна упутства за организацију везе у нападу, у коме је исцрпно објаснио организовање ове везе, центара за везу, уређење веза и артиљеријске везе. Посебно је било забрањено везивање телефонских централа и телефона директно на постојеће изграђене линије како би се очувала тајност борбених подухвата јединица ЈА, а још строжије је било забрањено вођење било каквих разговора, сем оперативних.³⁰⁸⁾

Пошто је утврђено да је део архиве штаба 23. бригаде пао непријатељу у руке за време борби на Озрену, из које је он

306) 36. К. 1339/А, ф. 3, АОК 43.

307) 36. НОР, XI, 2, док. 44.

308) 36. НОР, XI, 2, АОК 57.

могао да добије јасан увид у шифроване називе, штаб 2. армије НОВЈ, 7. марта 1945. године, променио је називе у радио-шифре за све јединице 45. дивизије, па је 20. бригада добила назив »Озрен«, 23. бригаде »Динара« и 24. бригада »Добој«. Батальони су такође добили нове називе, па су јединице 23. бригаде добиле бројеве од Д-131 до Д-141.³⁰⁹